

КОВАЛЕНКО
Наталія Петрівна,
доктор історичних наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник сектору
наукознавства
Інституту історії аграрної науки,
освіти та техніки
ННСГБ НААН
VoikoNP@ukr.net
(м. Київ, Україна)
orcid.org/0000-0002-0996-0732
researcherid.com/rid/D-2429-2019

ПРЕДМЕТ «ІСТОРІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ НАУКИ» В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ НАУКОВЦІВ-ІСТОРИКІВ

У статті розкрито формування сучасного викладання навчальної дисципліни «Історія сільськогосподарської науки» для науковців-істориків у контексті глобалізації світового наукового простору. Встановлено, що інтеграція України до загальноєвропейського науково-освітнього простору вимагає ґрунтовного реформування вітчизняної вищої школи, переходу до принципово нових форм викладання сільськогосподарських дисциплін. Тому важливим є розроблення робочих програм галузевих навчальних дисциплін на основі гуманізації та гуманітаризації навчального процесу.

Сконцентровано увагу на комплексі лекційних і практичних (семінарських) занять з орієнтовним переліком контрольних завдань та методичних рекомендацій для їх підготовки, тематикою рефератів для самостійної роботи науковців-істориків, питаннями на залік і рекомендованою літературою. Визначено, що система оцінювання знань науковців-істориків враховує всі форми їхньої роботи над вивченням навчальної дисципліни «Історія сільськогосподарської науки» та рівень отриманих ними знань. Основними формами її вивчення є лекції, семінарські заняття, консультації, самостійна робота науковців-істориків над джерелами і навчально-методичною літературою, підготовка та виступи з тематичними

повідомленнями і доповідями (рефератами), контрольні співбесіди, написання контрольних робіт, участь у наукових конференціях, складання заліку. Основними формами контролю знань науковців-істориків при вивченні навчальної дисципліни «Історія сільськогосподарської науки» є: оцінки на семінарських заняттях, за письмові контрольні роботи, тематичні повідомлення та реферати, а також співбесіди і залік.

З'ясовано, що знання, набуті науковцями-істориками, позитивно впливатимуть на виховання спеціалістів вищої кваліфікації, формування їх як духовно багатих особистостей. Сприятимуть кращому розумінню природи інтелектуальної діяльності, подоланню вузькофахового мислення для глобалізації галузевих досліджень.

Ключові слова: формування, історичні дослідження, навчальний процес, навчальна дисципліна, історія сільськогосподарських наук, глобалізація, науковці-історики.

DISCIPLINE «HISTORY OF AGRICULTURAL SCIENCE» IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION RESEARCH OF SCIENTISTS- HISTORIANS

The article reveals the formation of modern teaching of the discipline «History of Agricultural Science» for historians in the context of globalization of the world scientific space. It is established that the integration of Ukraine into the European scientific and educational space requires a thorough reform of the domestic higher school, the transition to fundamentally new forms of teaching agricultural disciplines. Therefore, it is important to develop work programs for industry disciplines based on the humanization and humanization of the educational process.

The focus is on a set of lectures and practical (seminar) classes with an indicative list of control tasks and guidelines for their preparation, topics for essays for independent work of scholars, historians, test questions and recommended literature. It is determined that the system of assessment of knowledge of scientists-historians takes into account all forms of their work on the study of the discipline «History of Agricultural Science» and the level of knowledge obtained by them. The main forms of its study are lectures, seminars, consultations, independent work of historians on sources and educational literature, preparation and speeches with thematic reports and reports (abstracts), control interviews, writing tests, participation in scientific conferences, compilation offset. The main forms of control of knowledge of historians in the study of the discipline «History of Agricultural Science» are: assessments in seminars, for written tests, thematic reports and essays, as well as tests.

It was found that the knowledge acquired by historians will have a positive effect on the education of highly qualified specialists, their formation as spiritually rich individuals. They will contribute to a better understanding of the nature of

intellectual activity, overcoming narrow-minded thinking for the globalization of field research.

Key words: *formation, historical researches, educational process, educational discipline, history of agricultural sciences, globalization, scientists-historians.*

ПРЕДМЕТ «ИСТОРИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ НАУКИ» В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ИССЛЕДОВАНИЙ УЧЕНЫХ- ИСТОРИКОВ

В статье раскрыто формирование современного преподавания дисциплины «История сельскохозяйственной науки» для ученых-историков в контексте глобализации мирового научного пространства. Установлено, что интеграция Украины к общеевропейскому научно-образовательному пространству требует фундаментального реформирования отечественной высшей школы, перехода к принципиально новым формам преподавания сельскохозяйственных дисциплин. Поэтому, важной является разработка рабочих программ отраслевых учебных дисциплин на основе гуманизации учебного процесса.

Сконцентрировано внимание на комплексе лекционных и практических (семинарских) занятий с ориентированным перечнем контрольных заданий и методических рекомендаций для их подготовки, тематикой рефератов для самостоятельной работы ученых-историков, вопросами на зачет и рекомендованной литературой. Определено, что система оценивания знаний ученых-историков учитывает все формы их работы над изучением учебной дисциплины «История сельскохозяйственной науки» и уровень полученных ими знаний. Основными формами ее изучения являются лекции, семинарские занятия, консультации, самостоятельная работа ученых-историков над источниками и учебно-методической литературой, подготовка и выступление с тематическими сообщениями и докладами (рефератами), контрольные собеседования, написания контрольных работ, участия в научных конференциях, сдача зачета. Основными формами контроля знаний ученых-историков при изучении учебной дисциплины «История сельскохозяйственной науки» являются оценки на семинарских занятиях, за письменные контрольные работы, тематические сообщения, а также собеседования и зачет.

Выяснено, что знания, полученные учеными-историками, позитивно влияют на воспитание специалистов высшей квалификации, формирования их, духовно богатых личностей. Способствуют лучшему пониманию природы интеллектуальной деятельности, преодолению узкоспециального мышления для глобализации отраслевых исследований.

Ключевые слова: *формирование, исторические исследования, учебный процесс, учебная дисциплина, история сельскохозяйственных наук, глобализация, ученые-историки.*

Постановка проблеми. Визначальну роль у сучасному глобалізованому світі відіграє аграрна наука. Інтеграція України до загальноєвропейського науково-освітнього простору вимагає ґрунтовного реформування вітчизняної вищої школи, переходу до принципово нових форм викладання сільськогосподарських дисциплін. Тому розроблення робочих програм галузевих навчальних дисциплін здійснюється на основі гуманізації та гуманітаризації навчального процесу [21, с. 4]. Однією з навчальних дисциплін, що органічно поєднує досягнення різних напрямів природничих наук є «Історія сільськогосподарської науки». Знання, набуті науковцями-істориками, позитивно впливатимуть на виховання спеціалістів вищої кваліфікації, формування їх як духовно багатих особистостей. Сприятимуть кращому розумінню ними природи інтелектуальної діяльності, подоланню вузькофахового мислення для глобалізації галузевих досліджень [24, с. 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Опрацюванню сучасного викладання навчальних дисциплін для підвищення ефективності досліджень науковців-істориків присвячені публікації багатьох дослідників історії науки і техніки. Зокрема, вчені М.В. Гутник, В.М. Скляр, О.Є. Тверитникова Л.О. Шашкова розробили робочі програми та методичні вказівки з навчальної дисципліни «Історія науки і техніки» [21; 24]. Науковці Л.М. Бесов, І.О. Демуз, О.В. Михайличенко, Т.Д. Пікашова, Л.О. Шашкова підготували навчальні посібники для супроводу кредитно-модульної системи організації навчального процесу з дисципліни «Історія науки і техніки» [1; 7; 13; 20]. Вчені В.В. Заліщук, Л.М. Мамаєв, А.П. Огурцов приділили увагу розкриттю вагомих аспектів історії світової науки і техніки [15], В.І. Онопрієнко, В.М. Ткаченко – історії української науки [16]. Проте залишаються недостатньо дослідженими особливості формування сучасного викладання навчальної дисципліни «Історія сільськогосподарської науки» на основі гуманізації та гуманітаризації навчального процесу, що сприятиме глобалізації світового наукового простору.

Метою статті є сприяння формування цілісного наукового світогляду науковців-істориків у розумінні закономірностей розвитку сільськогосподарської науки як унікального історико-культурного феномену.

Виклад основного матеріалу дослідження. Викладання навчальної дисципліни «Історія сільськогосподарської науки» забезпечує ознайомлення науковців-істориків з розвитком західноєвропейської, північноамериканської і української сільськогосподарської науки та її напрямів і течій від античності до початку XXI ст., формування їхнього уявлення про процеси нагромадження та інтерпретації сільськогосподарських знань і ту роль, яку вони відіграють у суспільному житті сучасного світу [13, с. 7].

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни «Історія сільськогосподарської науки» є:

- розкриття закономірностей розвитку сільськогосподарської науки з найдавніших часів до сьогодення, визначення етапів її становлення і розвитку та надання визначальних ознак кожному з них;

- встановлення місця сільськогосподарської науки у суспільному житті та визначення її ролі в історичному поступі людської цивілізації, з'ясування органічного взаємозв'язку природничих, технічних та соціогуманітарних наук для усвідомлення цілісності науки як соціокультурного феномену;

- донесення до науковців-істориків розуміння специфіки інтелектуальної наукової діяльності, з'ясування ролі особистості вченого у науково-освітньому і науково-технічному прогресі людства;

- формування у науковців-істориків навиків самостійного аналізування історичних джерел і наукової літератури, вмінь самостійного відслідковування закономірностей нагромадження сільськогосподарських знань, становлення галузевої наукової думки, розвитку аграрної науки у Західній Європі, Америці, Україні, сприяння застосування набутих знань у повсякденній діяльності, насамперед у науково-дослідній роботі;

- забезпечення у науковців-істориків знань про розвиток галузевих теоретико-методологічних поглядів провідних вчених, галузевих шкіл та

центрів від античності до початку ХХІ ст.; визначення проблематики сільськогосподарських наукових досліджень та їх джерельної бази [22, с. 6].

Згідно з вимогами освітньої програми науковці-історики повинні:

– знати: як відбувалася еволюція теоретико-методологічних поглядів провідних сільськогосподарських шкіл та центрів, змінювалася проблематика аграрних досліджень та їх джерельна база, а також напрацювання видатних вчених-аграріїв та практиків, що зробили найбільш вагомий внесок у розвиток сільськогосподарських знань, появу нових теорій і концепцій;

– вміти: встановлювати закономірності нагромадження галузевих знань і розвитку сільськогосподарської думки, визначати становлення західноєвропейської аграрної науки; аналізувати історичні джерела; аргументувати наукову позицію [20, с. 5].

За змістом і формами організації навчального процесу викладання дисципліни «Історія сільськогосподарської науки» побудовано відповідно до вимог Болонського процесу. Вони спрямовані на зближення національних систем освіти країн Європи та досягнення загальноєвропейських освітніх стандартів. Реалізація цих підходів сприятиме підвищенню мобільності і конкурентоспроможності науковців-істориків на вітчизняному та європейському ринках праці [1, с. 10]. Ключову роль у досягненні завдань, сформульованих Болонською декларацією, відіграє запровадження до навчального процесу системи, сутність якої кореспондується з положеннями Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ECTS) [21, с. 5]. За своїм змістом вона є системою трансферу і накопичення кредитів, що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності науковців-істориків. Ґрунтується на встановленні навчального навантаження науковців-істориків, необхідного для досягнення визначених результатів навчання, та обліковується у кредитах ЄCTS [8].

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин/3 кредити ECTS, з яких 44 години є аудиторними заняттями. Теми навчальної дисципліни та відведений на їх вивчення час пропорційно розподілені на два змістових

модулі. За роботу упродовж одного змістового модуля науковець-історик отримує залікову оцінку, про що робиться відповідний запис. Науковець-історик повинен знати, що кредити зараховуються лише після завершення вивчення ним всієї навчальної дисципліни. Науковець-історик, який успішно виконав усі навчальні завдання та має позитивні оцінки за змістові модулі, отримує підсумкову оцінку з навчальної дисципліни «Історія сільськогосподарської науки». Якість її викладання полягає у відповідності умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства і стандартам вищої освіти, професійним та міжнародним стандартам, а також потребам зацікавлених сторін і суспільства, що здійснюється шляхом внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості [8].

Оцінювання знань науковця-історика із засвоєння навчальної дисципліни «Історія сільськогосподарської науки» здійснюється за 100-бальною шкалою шляхом додавання одержаного рейтингу його навчальної роботи та рейтингу з атестації на заліку [24, с. 5]. Максимальна кількість балів при оцінюванні знань з навчальної дисципліни становить: за поточну навчальну роботу – до 70 балів; одержаний рейтинг з атестації на заліку – до 30 балів. При оформленні документів за екзаменаційну сесію викладачем використовується відповідність оцінювання знань науковців-істориків з метою спрощення переведення та забезпечення конвертованості їхніх оцінок за різними системами.

Система оцінювання знань науковців-істориків враховує всі форми їхньої роботи над вивченням навчальної дисципліни «Історія сільськогосподарської науки» та рівень отриманих ними знань [15, с. 4]. Основними формами її вивчення є лекції, семінарські заняття, консультації, самостійна робота науковців-істориків над джерелами і навчально-методичною літературою, підготовка та виступи з тематичними повідомленнями і доповідями (рефератами), контрольні співбесіди, написання контрольних робіт, участь у наукових конференціях, складання заліку [1, с. 9]. Основними формами контролю знань науковців-істориків при вивченні навчальної дисципліни «Історія сільськогосподарської науки» є: оцінювання виконання та оформлення завдань за темами семінарських, практичних творчих робіт; самостійної та

індивідуальної роботи – рефератів, тематичних повідомлень, а також підсумковий контроль – співбесіди та залік.

Важливою формою навчального процесу є *лекції*. Вони визначають зміст та загальну спрямованість всіх інших форм навчальних занять [21, с. 6]. До них відносяться *проблемні лекції, лекції-дискусії, лекції-диспути, лекції із застосуванням схем і таблиць*. У лекціях розкриваються найбільш складні та важливі проблеми навчальної дисципліни «Історія сільськогосподарської науки». Кожна лекція охоплює матеріал певної теми, щоб одержані теоретичні знання науковці-історики могли закріпити шляхом обговорення окремих проблем під час семінарських занять, самостійної підготовки доповідей, повідомлень за відповідною тематикою. Важливим є виконання семінарських, практичних творчих завдань із застосуванням схем і таблиць; аналізування навчальної літератури на практичних заняттях при виконанні завдань для самостійної роботи; інтерактивні та ігрові методи навчання; робота в бібліотеці та мережі Інтернет. Лекції та семінарські заняття за змістом і тематикою проблем взаємодоповнюються як різні форми навчального процесу, що сприяє формуванню у науковців-істориків цілісного погляду на навчальну дисципліну «Історія сільськогосподарської науки».

Метою *семінарських занять* є поглиблення та закріплення знань, отриманих на лекціях і при самостійному вивченні науковцями-істориками окремих тем навчальної дисципліни [21, с. 7]. Семінарське заняття включає 3 питання з відповідними контрольними завданнями та методичними рекомендаціями до їх виконання. Вони здійснюються як у традиційній формі, так і у вигляді дискусії, ґрунтовної бесіди, «круглого столу», особливо при розгляді проблемних питань. Опитування на семінарських заняттях виконується як за бажанням науковців-істориків, так і за викликом викладача. Крім основних виступів науковців-істориків на семінарських заняттях, оцінюються також істотні доповнення до питань, що обговорюються. На семінарських заняттях заслуховуються тематичні повідомлення та доповіді науковців-істориків за темами рефератів.

Наприкінці семінарського заняття викладачем підводяться підсумки роботи, оцінюються виступи і доповнення кожного науковця-історика, акцентується увага на найбільш вдалих відповідях, а також на недоліках у висвітленні теми. Крім цього, ставиться завдання науковцям-історикам щодо підготовки до наступного заняття. Оцінки, одержані науковцями-істориками на семінарських заняттях, обов'язково враховуються в системі контролювання знань. Готуючись до семінарського заняття, науковці-історики повинні враховувати матеріали лекції та опрацювати рекомендовані до відповідної теми джерела та літературу. Результатом цієї роботи стануть кваліфіковані відповіді на питання з певної проблеми. Всебічна та ґрунтовна підготовка є важливою передумовою створення творчої атмосфери при обговоренні передбачених планом питань для семінарських занять, змістовних виступів та доповнень. На семінарських заняттях науковці-історики доповнюють свої записи новою інформацією з виступів своїх колег та викладача.

При цьому застосовується дослідницький метод навчання: викладач ставить перед науковцями-істориками завдання, і ті вирішують його під час самостійної підготовки до семінарського заняття чи підготовки публікації, висувуючи ідеї, перевіряючи їх, підбираючи для цього необхідні джерела інформації, приклади, матеріали тощо [16, с. 15]. Застосовуються також методи взаємодії викладача та науковця-історика – дискусія, круглий стіл, методи самостійної роботи.

Виконання семінарських, практичних творчих завдань із застосуванням схем і таблиць базується на *самостійній роботі* науковця-історика, яка є однією з основних форм навчального процесу. Самостійна робота у комплексі з іншими формами навчання забезпечує глибоке дослідження та всебічне засвоєння матеріалу, опанування методів наукового мислення, виховання у науковців-істориків творчих, аналітичних підходів до дослідження історії сільськогосподарської науки. Форми самостійної роботи можуть бути різноманітними: студіювання і конспектування джерел, навчальної та навчально-методичної літератури, наукових монографій та статей. У цілому

конспект може бути написаний у вигляді тез та бути ґрунтовним за змістом і коротким за обсягом [21, с. 8].

Поглибленому вивченню актуальних проблем навчальної дисципліни та підвищенню рівня знань сприяє підготовка і написання *тематичних доповідей (рефератів)*. Така форма самостійної роботи є обов'язковою при оцінюванні знань науковців-істориків. До семінарських занять на вибір науковця-історика пропонуються назви тематичних повідомлень (рефератів). Тематика повідомлень охоплює досягнення світової сільськогосподарської науки, насамперед, галузеві наукові відкриття, особисті здобутки видатних вчених-аграріїв та практиків. Науковцям-історикам запропоновано тематику, присвячену розвитку сільськогосподарської науки в Україні. Значна кількість тем доповідей стосується дослідження історичного шляху галузевих закладів вищої освіти і наукових установ, визначення основних напрямів наукових досліджень та здобутків провідних вчених-аграріїв і практиків, становлення та розвитку наукових шкіл і центрів. Підготовка тематичного повідомлення з написанням реферату, виступ з ним на семінарському занятті є важливою формою наукової роботи науковців-істориків. Кожен з них готує лише одну доповідь. Теми доповідей науковців-істориків повинні бути різними. На семінарських заняттях розглядаються, як правило, одна чи дві доповіді.

Підготовка тематичної доповіді та написання реферату для кожного науковця-історика є індивідуальною роботою. Тему дослідження науковець-історик обирає сам чи за рекомендацією викладача. Викладачі, що здійснюють семінарські заняття, є науковими консультантами науковців-істориків, надають їм постійну і всебічну допомогу в підготовці тематичної доповіді [21, с. 8]. Тематична доповідь та написання реферату повинні мати таку структуру: титульний аркуш, зміст, вступ, два – чотири розділи, висновки, список джерел і літератури. Загальний обсяг реферату становить 10–15 сторінок тексту, надрукованого через 1,5 інтервали на папері формату А4, або 15–20 сторінок у рукописному вигляді. Написання чи друкування тексту повинно бути на аркуші лише з одного боку. Друкування тексту можливе лише після перевірки викладачем рукописного варіанту.

Для того, щоб написати змістовний реферат, науковець-історик повинен глибоко опрацювати джерела – історичні документи, ґрунтовно проаналізувати наукову літературу – монографії та статті за обраною темою. У тексті реферату обов'язковими повинні бути посилання на використані джерела та наукову літературу. У вступній частині реферату необхідно обґрунтувати актуальність теми, дати короткий історіографічний огляд проблеми дослідження та визначити мету наукової роботи. Кожен з розділів повинен мати внутрішню логіку викладу матеріалу і завершатися коротким висновком. Загальні висновки повинні відповідати поставленим у вступі завданням. Викладач встановлює для кожного науковця-історика індивідуальний термін підготовки реферату і перевіряє підготовлений текст, вказуючи на його недоліки.

Виступ науковця-історика з доповіддю на семінарі розрахований на 10–15 хвилин. Практикується також рецензування рефератів з боку інших науковців-істориків. При оцінюванні реферату викладач враховує не лише якість змісту написаного тексту, але й весь хід захисту науковця-історика на семінарському занятті. Тому доповідач повинен вільно володіти опрацьованим матеріалом, дати відповіді на запитання викладача та науковців-істориків, показати вміння аргументувати власні міркування, обґрунтувати висновки [21, с. 9].

При визначенні оцінок за змістові модулі та підсумкової оцінки враховується не лише навчальне навантаження, але й участь науковця-історика у наукових конференціях. Зокрема, кращі реферати заслуховуються на наукових конференціях ННСГБ НААН і за рекомендацією Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки ННСГБ НААН направляються на Всеукраїнські та Міжнародні наукові конференції, які проводяться в інших галузевих закладах вищої освіти і наукових установах. Навчальна дисципліна «Історія сільськогосподарської науки» складається з двох змістових модулів за територіальним принципом та об'єднує одинадцять тем (табл. 1). Кожна тема включає лекції, семінарські заняття, анотований виклад матеріалу, контрольні завдання та методичні рекомендації до їх виконання, тематику повідомлень. Змістовий модуль 1 «Історія європейської сільськогосподарської науки від античності до початку XX ст.» становить за обсягом 40 годин і включає п'ять

тем. Змістовий модуль 2 «Становлення та розвиток сільськогосподарських знань, галузевої наукової думки та аграрної науки в Україні» становить за обсягом 50 годин і об'єднує шість тем.

Таблиця 1

**Тематичний план навчальної дисципліни
«Історія сільськогосподарської науки»**

№	Назва змістового модуля і теми	Лекції, години	Семінари, години	Самостійна робота, години
Змістовий модуль 1. Історія європейської сільськогосподарської науки від античності до початку ХХ ст.				
1	Вступ до навчальної дисципліни «Історія сільськогосподарської науки». Зародження знань про довкілля та людину в Стародавньому світі	2	2	4
2	Зародження сільськогосподарських знань в античному світі (ІХ ст. до н. е. – V ст.)	2	2	4
3	Сільськогосподарські знання доби Середньовіччя (кінець V – XV ст.)	2	2	4
4	Становлення сільськогосподарської наукової думки в епоху Відродження та наукової революції у природознавстві (XVI – XVII ст.)	2	2	4
5	Розвиток сільськогосподарської науки у Західній Європі та Америці (XVIII – початок ХХ ст.)	2	2	4
Разом за змістовим модулем 1		10	10	20
Змістовий модуль 2. Становлення та розвиток сільськогосподарських знань, галузевої наукової думки та аграрної науки в Україні				
6	Зародження сільськогосподарських знань на території України (XI–XVI ст.)	2	2	4
7	Сільськогосподарські знання на українських землях у XVII – середині XVIII ст.	2	2	4
8	Становлення української галузевої наукової думки під владою Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій наприкінці XVIII – на початку ХХ ст.	2	2	4
9	Сільськогосподарська наука у період Української революції 1917–1921 рр.	2	2	4
10	Розвиток української сільськогосподарської науки за радянської доби	2	4	4
11	Наукові стратегії та перспективи аграрної науки в Україні у 1990-х роках – на початку ХХІ ст.	2	2	6
Разом за змістовим модулем 2		12	12	26
Всього		22	22	46

Лекції наведено з дотриманням загальноприйнятої періодизації розвитку науки: *переднаука* – зародження наукових уявлень у цивілізаціях Стародавнього світу; *антична наука* – формування перших наукових теорій у

добу Античності; *середньовічна наука* – формування експериментальної науки в епоху Середньовіччя; *класична наука* – XVII – кінець XIX ст.; *некласична наука* – з кінця XIX – до першої половини XX ст.; *постнекласична наука* – яка триває дотепер [7, с. 6]. Зокрема, хронологічні межі запропонованих лекцій за змістовим модулем 1 охоплюють період від зародження наукових уявлень (переднаука) до початку XX ст. (некласичний період розвитку науки); за змістовим модулем 2 – до початку XXI ст. (постнекласичний період розвитку науки). Семінарські заняття розподілені на 2 частини за територіальним принципом відповідно до лекційного матеріалу (табл. 2). Окремо надано тематику рефератів для самостійної роботи науковців-істориків, питання на залік, а також список рекомендованої літератури.

Таблиця 2

**Теми семінарських занять навчальної дисципліни
«Історія сільськогосподарської науки»**

№	Назва теми
Змістовий модуль 1. Історія європейської сільськогосподарської науки від античності до початку XX ст.	
1	Сільськогосподарська наука як історико-культурний феномен. Початковий етап зародження знань про довкілля
2	Знання про природу в добу Античності
3	Сільськогосподарська культура в епоху Середньовіччя
4	Галузева наукова думка у XVI–XVII ст.
5	Сільськогосподарська наука у XVIII – на початку XX ст.
Змістовий модуль 2. Становлення та розвиток сільськогосподарських знань, галузевої наукової думки та аграрної науки в Україні	
6	Знання про природу на українських землях
7	Сільськогосподарські знання на території України у XVII – XVIII ст.
8	Науково-освітній потенціал України у XIX – на початку XX ст.
9	Сільськогосподарська наука в Україні у період національно-визвольної революції
10	Наукове забезпечення сільського господарства за радянської доби
11	Провідні тенденції і суперечливості розвитку аграрної науки у незалежній Україні

У розробленні робочої програми навчальної дисципліни «Історія сільськогосподарської науки» велике значення мають наукові видання М.І. Алещенка, В.А. Вергунова, С.М. Живори, О.С. Каденюка, І.Г. Кириленка, С.С. Коломійця, А.О. Михайлика, П.П. Панченка, В.А. Шмарчук, присвячені аграрній історії України [10–11; 18–19]. Огляд аграрної історії України

зазначеними вченими подається з позиції сучасної концепції вітчизняної історії. На основі чисельних документальних джерел висвітлюються земельні відносини і землеустрій на території України з найдавніших часів до сьогодення. Значна увага приділяється проблемам землеволодіння та землекористування, аналізу заходів, до яких вдавалися уряди, що перебували при владі на території України. Науковцями розкрито теоретичні передумови формування сучасних аграрних відносин ринкового типу, а також використання досвіду минулого у практичному здійсненні комплексу заходів щодо соціально-економічних змін в аграрному секторі України.

Важливими для висвітлення розвитку вітчизняної агрономії та сільськогосподарської дослідної справи є наукові праці В.В. Вінера, С.А. Захарова, О.К. Філіповського [6; 9; 23]. Вони розкривають еволюцію теоретико-методологічних основ сільськогосподарської дослідної справи у дослідних установах Російської імперії. Вченими висвітлено використання точних експериментальних методів природничих наук для вирішення проблеми ефективного сільськогосподарського виробництва. У науковому виданні О.О. Вербіна відображено становлення наукових основ вітчизняної агрономії з найдавніших часів у світовому аспекті [3]. Вчений обґрунтував приречення до закриття перших галузевих дослідних установ та закладів освіти у Росії через незабезпечення підтримки уряду. Він вважав, що через існуючу соціально-економічну та політичну кон'юнктуру, їх здобутки не здійснили помітного впливу на підвищення культури ведення сільського господарства.

Однією з фундаментальних є історична праця О.О. Ніконова, в якій узагальнено підходи відомих вчених-аграріїв, специфіку діяльності окремих шкіл і напрямів, аграрні реформи різних епох [14]. Долучаючи біографічні дані, вчений репрезентував наукові здобутки вчених-аграріїв, які здійснили істотний внесок у розвиток теоретичних основ сільськогосподарської дослідної справи. Водночас він висвітлив діяльність наукових установ, що залишили вагомий внесок в історії аграрної науки.

За результатами багаторічних досліджень з історії зародження, становлення і розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні В.А. Вергунов розглянув її еволюційний поступ як організації та галузі знань у контексті визначення понять і державної політики з персоніфікованим наповненням через портретні нариси творців та розбудовників [4–5]. Науковцем висвітлено творчі генеруючі здобутки вітчизняних вчених-аграріїв і організаторів галузевого дослідництва, що прославили українські землі у світовому вимірі. У монографії Н.Б. Щебетюк наведено розвиток сільськогосподарської науки в Україні наприкінці 1920-х – у 1930-х роках [25].

Вагоме значення мають наукові видання на основі значного масиву архівних документів і матеріалів, які присвячені становленню та розвитку наукових основ різних напрямів вітчизняної галузевої дослідної справи. Зокрема, у монографії Н.П. Коваленко висвітлено процес становлення та розвитку науково-організаційних основ застосування вітчизняних сівозмін в системах землеробства у другій половині XIX – на початку XXI ст. [12]. У контексті світового поступу аграрної науки, освіти й техніки виявлено чинники зародження і подальшого удосконалення сівозмін у землеробстві, які використовували на теренах України. У монографії В.Д. Орехівського досліджено процес еволюції наукових основ органічного землеробства у другій половині XIX – на початку XXI ст. [17]. Вченим встановлено науково-практичне забезпечення і організаційні зміни ведення органічного землеробства в Україні у період дослідження. На основі міжнародного досвіду його застосування висвітлено процес розвитку вітчизняного господарського потенціалу та державного регулювання, з'ясовано тенденції розширення світового і національного ринку органічної продукції. У монографії І.С. Бородай обґрунтовано теоретико-методологічні основи становлення та розвитку вітчизняної зоотехнічної науки [2]. У зазначених монографіях вагоме значення приділено становленню та розвитку галузевих закладів вищої освіти і наукових установ, наукових шкіл та центрів, висвітлено здобутки видатних

вчених-аграріїв і практиків, розкрито методологічні підходи у продукуванні галузевих наукових знань.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, для розвитку досліджень науковців-істориків велике значення має формування сучасного викладання навчальної дисципліни «Історія сільськогосподарської науки» на основі гуманізації та гуманітаризації навчального процесу. Знання, набуті науковцями-істориками, позитивно впливають на виховання спеціалістів вищої кваліфікації, формують їх як духовно багатих особистостей, що сприяє подоланню вузькофахового мислення для глобалізації галузевих досліджень.

Можна зробити висновок, що оцінювання знань науковців-істориків забезпечує всі форми їхньої наукової роботи при вивченні навчальної дисципліни «Історія сільськогосподарської науки». З'ясовано, що основними з них є лекції, семінарські заняття, консультації, самостійна робота над джерелами і навчально-методичною літературою, підготовка та виступи з тематичними повідомленнями і доповідями, рефератами, контрольні співбесіди, написання контрольних робіт, участь у наукових конференціях, складання заліку. Така широкомасштабна робота сприяє формуванню цілісного наукового світогляду науковців-істориків з розумінням закономірностей розвитку сільськогосподарської науки як унікального історико-культурного феномену.

Список використаних джерел та літератури

1. Бесов Л.М. Історія науки і техніки: навчальний посібник. Харків: НТУ «ХПІ». 2005. 376 с.
2. Бородай І.С. Теоретико-методологічні основи становлення та розвитку вітчизняної зоотехнічної науки. Вінниця, 2010. 414 с.
3. Вербин А.А. Очерки по развитию отечественной агрономии – введение в агрономию. Москва: Советская наука, 1958. 262 с.
4. Вергунов В.А. Історія сільськогосподарської дослідної справи в Україні. Ч. 1. Творці та розбудовники (бібліографічні нариси). Київ: Аграрна наука, 2018. 604 с.
5. Вергунов В.А. Історія сільськогосподарської дослідної справи в Україні. Ч. 2. Науково-організаційні засади функціонування сільськогосподарської дослідної справи на теренах України (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.). Київ: Аграрна наука, 2018. 620 с.

6. Винер В.В. Сельскохозяйственное опытное дело (краткий исторический очерк и обзор программ русских сельскохозяйственных опытных учреждений 1840–1910 гг.). Лекции, читанные на курсах по сельскохозяйственному опытному делу при Петровской сельскохозяйственной академии. Москва: Новая деревня, 1922. 108 с.

7. Демуз І.О. Історія науки і техніки: навчально-методичний посібник для супроводу кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Переяслав-Хмельницький. 2012. 130 с.

8. Закон України №1556-VII «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 30.05.2020).

9. Захаров С.А. Введение в агрономию. Москва: Гиз, 1927. 210 с.

10. Каденюк О.С., Коломієць С.С., Алещенко М.І., Живора С.М., Михайлик А.О. Аграрна історія України. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2008. 292 с.

11. Каденюк О.С. Аграрна історія України (з найдавніших часів до сьогодення). Кам'янець-Подільський: ПДАТУ, 2018. 310 с.

12. Коваленко Н.П. Становлення та розвиток науково-організаційних основ застосування вітчизняних сівозмін у системах землеробства (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.): монографія. Київ: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 490 с.

13. Михайличенко О.В. Історія науки і техніки: навчальний посібник для студентів педагогічних спеціальностей. Суми: СумДПУ, 2013. 346 с.

14. Никонов А.А. Спираль многовековой драмы: аграрная наука и политика России (XVIII–XX вв.). Москва: Энциклопедия российских деревень, 1995. 574 с.

15. Огурцов А.П., Мамаєв Л.М., Заліщук В.В. Історія світової науки і техніки: навчальний посібник. Київ, 2000. 664 с.

16. Онопрієнко В.І., Ткаченко В.М. Історія української науки: курс лекцій. Київ, 2010. 652 с.

17. Орехівський В.Д. Еволюція наукових основ органічного землеробства в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.): монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 550 с.

18. Панченко П.П., Шмарчук В.А. Аграрна історія України: підручник. Київ: Знання, 2000. 342 с.

19. Панченко П.П., Кириленко І.Г., Вергунов В.А. Аграрна історія України: еволюція соціально-економічних відносин. Київ: Аграрна наука, 2014. 536 с.

20. Пікашова Т.Д., Шашкова Л.О. Основи історії науки і техніки: навчальний посібник. Київ, 1997. 397 с.

21. Скляр В.М., Гутник М.В., Тверитникова О.Є. Програма та методичні вказівки з навчальної дисципліни «Історія науки і техніки» для студентів усіх спеціальностей денної форми навчання. Харків: НТУ «ХП», 2013. 40 с.

22. Стандарт вищої освіти України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/05/2020-zatverd-standart-032-b.pdf> (дата звернення: 30.05.2020).

23. Філіповський О.К. Сільськогосподарська дослідна справа: підручник для вищих шкіл. Харків: Книгоспілка, 1927. 184 с.

24. Шашкова Л.О. Робоча програма навчальної дисципліни «Історія науки і техніки» для студентів напряму підготовки «Культурологія», 2016. 20 с.

25. Щебетюк Н.Б. Развитие аграрной науки в Украине наприкінці 20-х – 30-ті рр. XX ст. Кам'янець-Подільський: Друкарня «Рута», 2017. 380 с.

References

1. Biesov, L.M. (2005). *Istoriia nauky i tekhniky: navchalnyi posibnyk* [History of science and technique: a textbook]. Kharkiv: NTU «KhPI». 376. [In Ukrainian].

2. Borodai, I.S. (2010). *Teoretyko-metodolohichni osnovy stanovlennia ta rozvytku vitchyznianoï zootekhnichnoï nauky* [Theoretical and methodological bases of formation and development of domestic zootechnical science]. Vinnytsia. 414. [In Ukrainian].

3. Verbin, A.A. (1958). *Ocherki po razvytiiu otechestvennoi ahronomii – vvedenie v ahronomiiu* [Essays on the development of domestic agronomy – an introduction to agronomy]. Moskva: Sovetskaia nauka. 262. [In Russian].

4. Verhunov, V.A. (2018). *Istoriia silskohospodarskoi doslidnoi spravy v Ukraini* [History of agricultural research in Ukraine]. 1. Tvortsia ta rozbudovnyky (bibliohrafichni narysy). Kyiv: Ahrarna nauka. 604. [In Ukrainian].

5. Verhunov, V.A. (2018). *Istoriia silskohospodarskoi doslidnoi spravy v Ukraini* [History of agricultural research in Ukraine]. 2. Naukovo-orhanizatsiini zasady funktsionuvannia silskohospodarskoi doslidnoi spravy na terenakh Ukrainy (druha polovyna XIX – pochatok XXI st.). Kyiv: Ahrarna nauka. 620. [In Ukrainian].

6. Viner, V.V. (1922). *Selskokhoziaistvennoe opytne delo (kratkiy istorycheskiy ocherk i obzor prohramm russkikh selskokhoziaistvennykh opytnykh uchrezhdeniy 1840–1910 hh.)* [Agricultural experimental work (a brief historical outline and a review of the programs of Russian agricultural experimental institutions in 1840–1910)]. Lektsii, chitannye na kursakh po selskokhoziaistvennomu opytnomu delu pri Petrovskoi selskokhoziaistvennoi akademii. Moskva: Novaia derevnia. 108. [In Russian].

7. Demuz, I.O. (2012). *Istoriia nauky i tekhniky: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia suprovodu kredytno-modulnoi systemy orhanizatsii navchalnoho protsesu* [History of science and technique: a textbook to support the credit-module system of the educational process]. Pereiaslav-Khmelnitskyi. 130. [In Ukrainian].

8. *Zakon Ukrainy №1556-VII «Pro vyshchu osvitu» vid 1 lypnia 2014 r.* [Law of Ukraine №1556-VII «On Higher Education» of July 1, 2014]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (accessed: 30.05.2020). [In Ukrainian].

9. Zakharov, S.A. (1927). *Vvedenie v ahronomiiu* [Introduction to Agronomy]. Moskva: Hyz. 210. [In Russian].

10. Kadeniuk, O.S., Kolomiiets, S.S., Alieshchenko, M.I., Zhyvora, S.M. & Mykhailyk, A.O. (2008). *Ahrarna istoriia Ukrainy* [Agrarian history of Ukraine]. Kamianets-Podilskyi: Abetka. 292. [In Ukrainian].

11. Kadeniuk, O.S. (2028). *Ahrarna istoriia Ukrainy (z naidavnishykh chasiv do sohodennia)* [Agrarian history of Ukraine (from ancient times to the present)]. Kamianets-Podilskyi: PDATU. 310. [In Ukrainian].
12. Kovalenko, N.P. (2014). *Stanovlennia ta rozvytok naukovo-orhanizatsiinykh osnov zastosuvannia vitchyznianykh sivozmin u systemakh zemlerobstva (druha polovyna XIX – pochatok XXI st.): monohrafiia* [Becoming and development of scientifically-organizational bases of application of home crop rotations in the systems of agriculture (the second half of XIX is beginning of XXI of century): monograph]. Kyiv: TOV «Nilan-LTD». 490. [In Ukrainian].
13. Mykhailychenko, O.V. (2013). *Istoriia nauky i tekhniky: navchalnyi posibnyk dlia studentiv pedahohichnykh spetsialnosteï* [History of science and technique: a textbook for students of pedagogical specialties]. Sumy: SumDPU. 346. [In Ukrainian].
14. Nikonov, A.A. (1995). *Spiral mnohovekovoï dramy: ahrarnaia nauka i politika Rossii (XVIII–XX vv.)* [The spiral of centuries-old drama: agricultural science and politics of Russia (XVIII – XX centuries)]. Moskva: Entsyklopediia rossiiskikh dereven. 574. [In Russian].
15. Ohurtsov, A.P., Mamaiev, L.M. & Zalishchuk, V.V. (2000). *Istoriia svitovoi nauky i tekhniky: navchalnyi posibnyk* [History of world science and technique: a textbook]. Kyiv. 664. [In Ukrainian].
16. Onopriienko, V.I. & Tkachenko, V.M. (2010). *Istoriia ukrainskoi nauky* [History of Ukrainian science]. Kyiv: Varta, 652. [In Ukrainian].
17. Orekhivskyi, V.D. (2017). *Evoliutsiia naukovykh osnov orhanichnoho zemlerobstva v Ukraini (druha polovyna XIX – pochatok XXI st.): monohrafiia* [Evolution of the scientific basis of organic agriculture in Ukraine (the second half of XIX is beginning of XXI of century): monograph]. Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD», 550. [in Ukrainian].
18. Panchenko, P.P. & Shmarchuk, V.A. (2000). *Ahrarna istoriia Ukrainy: pidruchnyk* [Agrarian history of Ukraine: textbook]. Kyiv: Znannia. 342. [In Ukrainian].
19. Panchenko, P.P., Kyrylenko, I.H. & Verhunov, V.A. (2014). *Ahrarna istoriia Ukrainy: evoliutsiia sotsialno-ekonomichnykh vidnosyn* [Agrarian history of Ukraine: evolution of socio-economic relations]. Kyiv: Ahrarna nauka. 536. [In Ukrainian].
20. Pikashova, T.D. & Shashkova, L.O. (1997). *Osnovy istorii nauky i tekhniky: navchalnyi posibnyk* [Fundamentals of the history of science and technique: a textbook]. Kyiv. 397. [In Ukrainian].
21. Skliar, V.M., Hutnyk, M.V. & Tverytnykova, O.Ye. (2013). *Prohrama ta metodychni vkazivky z navchalnoi dystsypliny «Istoriia nauky i tekhniky» dlia studentiv usikh spetsialnosteï dennoi formy navchannia* [Program and guidelines for the discipline «History of Science and Technique» for students of all specialties of full-time education]. Kharkiv: NTU «KhPI», 40. [In Ukrainian].
22. *Standart vyshchoi osvity Ukrainy* [Standard of higher education in Ukraine]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/05/2020-zatverd-standart-032-b.pdf> (accessed: 30.05.2020). [In Ukrainian].

23. Filipovskiy, O.K. (1927). *Silskohospodarska doslidna sprava: pidruchnyk dlia vyshchych shkil* [Agricultural research: a textbook for high schools]. Kharkiv: Knyhospilka. 184. [In Ukrainian].

24. Shashkova, L.O. (2016). *Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny «Istoriia nauky i tekhniky» dlia studentiv napriamu pidhotovky «Kulturolohiia»* [Working program of the discipline «History of Science and Technique» for students majoring in «Culturology»]. 20. [In Ukrainian].

25. Shchebetiuk, N.B. (2017). *Rozvytok ahrarnoi nauky v Ukraini naprykintsi 20-kh – 30-ti rr. XX st.* [Development of agricultural science in Ukraine in the late 20's – 30's of the XX century]. Kamianets-Podilskyi: Drukarnia «Ruta». 380. [In Ukrainian].

Рецензент:

Коцур Н.І., д.і.н., професор

Куйбіда В.В., к.і.н., професор

Надійшла до редакції 23.05.2020 р.